

тя е кристално чиста, искрена и всеотдайна. Образът на Бранков е толкова добродетелен, че става дори скучен, но той и без това е може би повече служебен персонаж, нещо като фон, на който по-ярко да се откроява образът на Милка. Защото в този образ авторът залага някои малко по-смели за времето виждания за жената и за брака. Милка счита „мъжска и жената юридически и морално равни помежду си“, бракът за нея е „съюз, циментиран от ... почитание на личността и човешкото достойнство на всекиго едно от тях“. По-свободомислеща от други жени в нейната среда, тя си запазва правото сама да си избира съпруг, по-самоуверено се движи на публично място, не се подчинява свенливо на разни клюки и на мнението на хората – поне в определени граници. Вазов показва силни жени и в други романи, да споменем само Гинка от „Под игото“, мъжът на която се нарича Генко Гинкин. Но в „Под игото“ това остава в сферата на битовото, на семейното, докато Милка до известна степен – макар и плахо – се опълчва вече срещу някои устои на патриархалния живот. Вазов тук надраства над себе си.

В началото на ХХ в. българските романи се броят на пръсти. Българската белетристика постига своите върхове предимно в документалната проза – „Записки по българските въстания“ (1884/92) от Захари Стоянов и „Строителите на съвременна България“ (1911) от Симеон Радев. Наред с двата големи романа на Ив. Вазов се появяват още няколко прощъпалника от рода на „Борба за самостоятелност“ (1888), опит за исторически роман от Добри Ганчев, „Смутно време“ (1899) и като по-сериозна творба – „Есенни дни“ (1902) от Антон Страшимиров, „Сред мрак“ (1901) от Димитър Т. Страшимиров. Вазов, който през 1907 г. отпечатва „Светослав Тертер“ и „Иван Александър“, и Ан. Страшимиров („Среща“, 1904) остават фактически единствените романисти през първото десетилетие на ХХ в. Едва през 1914 г. ще се появят две нови имена – Андрей Протич с „Русалка“ и Димо Сяров с „Песента на Пана“. За оживление в областта на този жанр допринасят редица преводи: Оноре Балзак – „Евгения Гранде“ (1898), Лев Толстой – „Анна Каренина“ (1899) и „Възкресение“ (1900), Емил Зола – „Човек-звяр“ (1900), Чарлс Дикенс – „Давид Коперфилд“ (1897), Херман Зудерман – „Грижа“ и „Котешката пътека“ (1904) и някои други. Романът прохужда. Вазовата „Казаларска царица“ внася нещо ново в този релеф.

Но това е литературна история. По-важно е, че романът може да привлича и днешния читател със заинтригуващ сюжет, с колоритни персонажи и със значима, вълнуваща проблематика. За днешния читател езикът, както и някои разсъждения са малко старовремски, за да не кажем – старомодни, но поне напомнят на читателя, че чете оригинален текст от и за по-старо време. Вазов като сладкодумен разказвач не се задоволява с една гола канава на повествование дори и тогава, когато теренът на действието е ограничен. При него около главните герои се движат и „странични“, „епизодични“ персонажи, които внасят нещо от многообразието и колоритността на живота в повествованието. В „Казаларската царица“ такъв образ е поп Деян, някога войник на турска служба, после бунтовник, по-късно търговец, не дотам грамотен, но пряк, „с добро сърце“, съпричастен към теглилата на хората около него и симпатично наивен в търсенето си на справедливост сред морално покрварения политически елит. Малко книжен и наставнически е образът на Чолаков, който работи за културния и икономическия напредък на селото и сам дава пример в образцовото си